

Інститут індивідуальної конституційної скарги в системі захисту прав людини

Добродумов Петро Олександрович,
канд. істор. наук, доцент кафедри державно-правових дисциплін Державного вищого навчального закладу “Українська академія банківської справи Національного банку України”, м. Суми

Постановка проблеми. Світова практика конституціоналізму свідчить, що переважна більшість країн, проголошуючи себе демократичними, соціальними, правовими державами, декларує, насамперед, прихильність загальнолюдському, гуманітарному виміру у здійсненні влади, забезпеченні прав і свобод людини і громадянина. І в цьому плані Україна не є винятком. У ст. 3 Конституції України закріплено положення, згідно з якими людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. За конституційними приписами права і свободи та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності нашої держави.

Особливе місце в системі гарантій реалізації і захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина займає судовий захист прав і свобод як національними, так і міжнародними судовими інстанціями, і, зокрема, органами конституційної юстиції

Ступінь вивчення проблеми. Проблемні питання правового регулювання захисту прав і свобод людини і громадянина Конституційним Судом України неодноразово були предметом висвітлення в юридичній літературі[1]. Разом з тим, не зважаючи на наявність теоретичних досліджень у цьому напрямку, проблема захисту прав і свобод людини і громадянина органами конституційної юстиції залишається актуальною і потребує подальшого теоретичного дослідження та законодавчого вдосконалення.

Виклад основного матеріалу. Серед процедур, які використовують органи конституційної юрисдикції в багатьох зарубіжних країнах для захисту прав та свобод людини і громадянина, чи не найпопулярнішим є розгляд конституційних скарг. Сутність інституту конституційної скарги сьогодні

зводиться до права громадян звертатися до органів судового конституційного контролю з проханням про перевірку конституційності владних актів, якими порушуються, на їх думку, їхні права і свободи.

Особливу увагу питанням запровадження інституту конституційної скарги приділяє Венеціанська комісія. З метою популяризації цього правозахисного інституту вона підкреслює такі його ознаки: конституційна скарга застосовується у випадку порушення основних прав і свобод людини; є додатковим засобом правового захисту і може бути подана після вичерпання основних засобів захисту; предметом оскарження може бути закон, акт органу управління, судові рішення, а також бездіяльність органів влади; скарга може бути подана будь-якою особою, яка вважає себе потерпілою в результаті порушення її основних прав і свобод [2].

Щоб підготувати теоретичну базу запровадження конституційної скарги, КС України організував міжнародну конференцію “Захист прав людини органами конституційної юстиції: можливості і проблеми індивідуального доступу”.

Відкриваючи засідання, Голова КС України А. Головін зазначив, що до Європейського суду з прав людини надходить чимало заяв від наших співгромадян. Це є свідченням проблем у роботі вітчизняного механізму захисту прав і свобод людини.

Підтримує запровадження інституту конституційної скарги і Президент. “Судовий захист прав і свобод людини потребує подальшого вдосконалення. Для нашої країни актуальною є проблема розширення можливостей фізичних та юридичних осіб захистити свої права шляхом безпосереднього звернення до органу конституційної юрисдикції”, – зазначив глава держави, вітаючи учасників конференції [3].

Інститут конкретної конституційної скарги набув значного поширення в Європі (Австрія, Азербайджан, Албанія, Угорщина, Німеччина, Португалія, Сербія, Словенія, Чехія, Хорватія та ін.).

Авторитет індивідуальної конституційної скарги постійно зростає, оскільки вона розширює правові можливості в захисті прав і свобод. Це насамперед охороняє людину від загрози, що походить від виконавчої влади з її чиновницьким апаратом, який розрісся до неймовірних розмірів, від суддівського корпусу, який може вирішити справу на підставі протиправного закону. Індивідуальна скарга ставить заслін і законодавчій владі, сприяючи скасуванню законів, які порушують права і свободи людини. Отже, якщо особа вважає, що державна влада порушила одне з її основних прав, вона може звернутись до Конституційного Суду у зв'язку з будь-якою дією державної влади.

Венеціанська Комісія звертає увагу і на те, що наявність ефективного інституту індивідуальної скарги надає національній системі конституційного правосуддя якісно нову властивість і багато в чому може сприяти зменшенню завантаженості Європейського Суду з прав людини, що на теперішній час стає надзвичайно складним і майже нездоланим завданням.

Немаловажною також є й та обставина, що за допомогою індивідуальної скарги захищаються права не тільки конкретної особи, але й людина стає активним учасником процесів конституціоналізації суспільних відносин, певною мірою здійснюючи своє право на безпосереднє народовладдя. І таким чином будь-яка індивідуальна конституційна скарга становить певний суспільний інтерес.

Хоча інститут індивідуальної конституційної скарги має особливе значення з точки зору захисту прав і свобод людини і громадянина, однак його роль у цій сфері може вважатись ефективною лише в тому випадку, коли він діє в рамках необхідних і достатніх функціональних, інституціональних і процесуальних рішень, які сприяють результативності цього інституту.

Можна також стверджувати, що держава, в якій діє повноцінний інститут конституційної скарги, має особливі переваги у питаннях гарантування верховенства права, оскільки розгляд подібних скарг дозволяє контролювати на практиці всі аспекти гарантування, забезпечення і захисту

прав людини. І саме таким чином забезпечується і гарантується пряма дія конституційних прав.

Індивідуальний доступ до конституційного правосуддя означає різні механізми, що дозволяють звертатися до Конституційного суду або в аналогічні органи у випадках порушень конституційно охоронюваних прав з індивідуальною або колективною скаргою. Розрізняють два види індивідуального доступу: непрямий і прямий. Непрямий доступ означає, що індивідуальна скарга представляється в Конституційний Суд за допомогою іншого органу. Прямий доступ охоплює всі юридичні засоби, надані особі для безпосередньої подачі скарги до Конституційного Суду без посередництва інших органів.

Що стосується прямого індивідуального доступу, слід зазначити, що в державах, де запроваджено інститут конституційної скарги, існують різні моделі:

а) **actio popularis** (право, притаманне кожному члену суспільства здійснити юридичну дію на захист суспільного інтересу), у відповідності з якою кожен може подати скаргу щодо норми після її оприлюднення, навіть не маючи особистого інтересу. У даному випадку громадянин просто виконує свій обов'язок щодо захисту Конституції;

б) **індивідуальна пропозиція**, коли заявник може тільки звернутися до Конституційного суду з пропозицією про розгляд конституційності нормативного акта, залишаючи питання про його розгляд на розсуд суду;

в) **quasi actio popularis** (необхідність довести законний інтерес). Норми, що встановлюють право подання цієї скарги, аналогічні нормам, які регулюють питання щодо нормативної конституційної скарги, за винятком того, що не обов'язково, щоб заявникові безпосередньо було завдано шкоди. Заявнику просто необхідно довести, що правова норма впливає на його права, законні інтереси чи правове положення;

г) **пряма індивідуальна скарга**, у відповідності з якою особа може оскаржити будь-який акт державної влади, який безпосередньо і в даний час

порушує її основні права, в субсидіарному порядку. Точніше кажучи, особа може оскаржити загальний акт, якщо останній підлягає безпосередньому застосуванню в її справі, або індивідуальний акт, адресований їй. Саме тому Венеціанська Комісія висловлюється за інститут повної конституційної скарги не тільки тому, що він забезпечує всеохоплюючий захист конституційних прав, але й також з точки зору субсидіарного характеру засобів правового захисту в Європейському суді з прав людини і бажання вирішувати проблеми з прав людини на національному рівні.

Таким чином, запровадження в Україні інституту індивідуальної конституційної скарги, на нашу думку, буде сприяти:

- 1) гарантуванню права людини на конституційне правосуддя за допомогою інституту конституційної скарги;
- 2) гарантуванню конституційного контролю всієї правової системи за допомогою цього інституту;
- 3) підвищенню ефективності процедур конституційного провадження на підставі конституційної скарги;
- 4) гарантуванню повноцінного і цілісного виконання рішень Конституційного Суду на підставі звернень громадян.

Список використаних джерел

1. Бакірова І.О. Конституційне звернення та конституційна скарга: переваги та недоліки / І.О. Бакірова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://www.minjust.gov.ua/0/11351>; Владиченко С. Про перспективи посилення захисту прав людини засобами конституційного правосуддя в Україні / С. Владиченко // Вісник Конституційного Суду України. – № 2. – 2006. – С. 32–36; Портнов А. В. Запровадження інституту конституційної скарги в Україні: теоретичні та правові проблеми, шляхи їх вирішення / А. В. Портнов // Форум права. – 2009. – № 1. – С. 450–456 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2009-1/09pavsiv.pdf>; Селиванов А., Евграфов П. Конституционная жалоба граждан в условиях современности / А. Селиванов, П. Евграфов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://yajurist.info/diskussii-i-obsujdeniya/konstitucionnaja-zhaloba-grazhdan-v-realijah-sovremennosti.html> та ін.

2. Европейская Комиссия за демократию через право (Венецианская комиссия): Исследование о прямом доступе к конституционному правосудию [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.venice.coe.int/docs/2010/CDL-AD\(2010\)039rev-rus.pdf](http://www.venice.coe.int/docs/2010/CDL-AD(2010)039rev-rus.pdf)

3. Про міжнародну конференцію "Захист прав людини органами конституційної юстиції: можливості і проблеми індивідуального доступу" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ccu.gov.ua/uk/publish/article/153702>

Добродумов, П.О. Інститут індивідуальної конституційної скарги в системі захисту прав людини [Текст] / П.О. Добродумов // Права людини: проблеми забезпечення, реалізації та захисту: збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (24 лютого 2012 р.): у 2-х ч. - Запоріжжя: Істина, 2012. - Ч. II. - С. 24-26.



Державний вищий навчальний заклад
"УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ
НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ"

State Higher Educational Institution
"UKRAINIAN ACADEMY OF BANKING
OF THE NATIONAL BANK OF UKRAINE"